

HOZIRGI O'ZBEK TILI LEKSIKASINING TARAQQIYOT TAMOYILLARI

Andijon davlat chet tillari

Tolibjonova Yulduzxon Fayzullo qizi

Ilmiy maslahatchi: Xomidova Malohatxon

Annotatsiya: Ushbu maqolada globallashuv va axborot texnologiyalari asrida o'zbek tili lug'at tarkibida kechayotgan tizimli o'zgarishlar tahlil qilinadi. Muallif tilning boyish manbalarini ichki va tashqi omillar kesimida ko'rib chiqib, neologizmlarning o'zlashish xususiyatlariga to'xtaladi.

Kalit so'zlar: Leksik qatlam, semantik siljish, neologizm, kalka, terminologik portlash, tilning ichki imkoniyatlari.

Аннотация: В данной статье анализируются системные изменения, происходящие в словарном составе узбекского языка в эпоху глобализации и информационных технологий. Автор рассматривает источники обогащения языка в контексте внутренних и внешних факторов, а также останавливается на особенностях освоения неологизмов.

Ключевые слова: *Лексический пласт, семантический сдвиг, неологизм, калька, терминологический взрыв, внутренние возможности языка.*

Abstract: This article analyzes the systemic changes occurring in the vocabulary of the Uzbek language in the era of globalization and information technology. The author examines the sources of language enrichment in the context of internal and external factors and dwells on the characteristics of the assimilation of neologisms.

Keywords: *Lexical layer, semantic shift, neologism, calque, terminological boom, internal potential of the language.*

Har qanday tilning hayotiyiligi uning o'zgaruvchanligida namoyon bo'ladi. Tilshunoslikda leksika — tashqi olamdagi o'zgarishlarga eng tez javob beradigan sath hisoblanadi. Bugungi o'zbek tili leksikasi nafaqat miqdoriy jihatdan boyib bormoqda, balki unda jiddiy sifat o'zgarishlari, ma'no ko'chishlari va uslubiy yangilanishlar kuzatilmoqda. Ushbu maqolada zamonaviy leksikologiyaning eng dolzarb masalasi bo'lgan — tilning taraqqiyot tamoyillarini bugungi kun prizmasidan turib tahlil qilamiz. 1. Tashqi o'zlashmalar va "Terminologik portlash" Hozirgi davrda o'zbek tili leksikasining boyishi asosan ingliz tilidan to'g'ridan-to'g'ri yoki rus tili orqali kirib kelayotgan o'zlashmalar hisobiga amalga oshmoqda. Buni mutaxassislar "terminologik portlash" deb ham atashadi. Ayniqsa, IT, iqtisodiyot va media sohalarida skrinshot, kontent, startap, frilanser, logistika kabi so'zlar allaqachon nutqimizning ajralmas qismiga aylandi. Bu yerda asosiy tamoyil — xalqaro terminlarning o'zbekcha

muqobilini yaratish emas, balki ularni tayyor holda qabul qilishga bo'lgan moyillikdir.2. Tilning ichki imkoniyatlari: Yangi ma'no kasb etish Leksika faqat yangi so'z hisobiga boyimaydi. Mavjud so'zlarning ma'no doirasi kengayishi ham muhim tamoyildir. Masalan, "sahifa" so'zi ilgari faqat kitobga nisbatan aytilgan bo'lsa, bugun ijtimoiy tarmoqdagi shaxsiy profilni anglatmoqda. Yoki "bulut" so'zi meteorologik tushunchadan tashqari, ma'lumotlarni saqlash texnologiyasini (Cloud storage) ifodalash uchun xizmat qilmoqda. Bu jarayon leksikologiyada semantik derivatsiya (ma'no orqali so'z yasalihi) tamoyili asosida kechadi.3. Arxaizmlarning faollashuvi va qayta tiklanishi Mustaqillik yillarida o'zbek tili leksikasida yana bir muhim tamoyil ko'zga tashlandi: bir paytlar "eskirgan" deb hisoblangan so'zlarning qayta hayotga qaytishi. Tashqi ishlar vazirligi, hokimiyat, mudofaa, soliq, madaniyat kabi so'zlar o'zining asl huquqiy va ijtimoiy maqomini tikladi. Bu jarayon milliy o'zlikni anglash va tilning tarixiy ildizlariga qaytish ehtiyoji bilan izohlanadi.4. Kalka usulida so'z yasash Hozirgi o'zbek tilida so'zma-so'z tarjima qilish (kalkalash) orqali yangi ibora va tushunchalar yaratish juda faollashgan. Masalan, inglizcha "Wait and see" — "kutamiz va ko'ramiz", "User friendly" — "foydalanuvchi uchun qulay" kabi konstruksiyalar ommaviy axborot vositalari tili orqali leksik tizimga singib bormoqda.

O'tgan asrning so'nggi choragida, xususan istiqloq yillarida o'zbek tili leksikasining o'zgarish va boyish jarayonlari professor N.Mahmudov o'zining "O'zbek tili lug'at boyligi rivojida faollashgan jarayonlar" nomli maqolasida atroflicha ma'lumot beradi . Olim so'nggi yillarda o'zbek tili leksikasining o'z ichki imkoniyatlari asosida rivojlanayotganligini, shuningdek, sobiq sovet davrida "yuzi qora" bo'lgan ayrim so'zlarning bugungi so'zlashuv jarayonlarida oldingidek o'z (ijobiy, asl) ma'nolari bilan ishlatilayotganligini ta'kidlaydi. So'nggi yillarda tilimizdagi leksik o'zgarishlari atroflicha tadqiq etishga qaratilgan ishlardan biri Y. Odilovning "Globallashuv davri publitsistikasi tilining taraqqiyoti" nomli monografiyasidir. Mazkur monografiyada olim istiqloq yillarida o'zbek tili leksikasi tartibli va tizimli tarzda rivojlanishini publitsistik uslub va matnlar misolida tadqiq etgan . Bugungi kunda til leksikasida ommalashayotgan va barqarorlashayotgan birliklarning lisoniy, ijtimoiy va madaniy xususiyatlarini tavsiflab bergan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Mahmudov N. Til. Toshkent: "Yozuvchi", 1998.
2. Mengliyev B. Hozirgi o'zbek tili. Toshkent, 2018.
3. O'zbek tilining izohli lug'ati. 5 jildlik. Toshkent: "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi", 2006-2008.
4. Abdumannon Hasanov //O'zbek tili leksikasining so'nggi yuz yillikdagi o'zgarishlari haqida//2025.